

Gammel Estrup – Herregårdsmuseet i 2016

Gammel Estrup – Herregårdsmuseet kunne fra starten af året med glæde se frem til igangsættelsen af en helt ny satsning på herregårdens kulturmiljø og udearealer. Takket være en bevilling fra Friluftsrådet var det nemlig muligt pr. 1. marts at ansætte en kultur- og naturvejleder med ansvar for udvikling af udendørsformidling, så herregårdens udearealer fremadrettet vil blive mere synlige og bedre benyttet af offentligheden. Det har i flere år været museets ambition af knytte især lokalbefolkningen tættere til herregården, hvilket tidligere har manifesteret sig i etablering af broen over Alling Å i 2006. Med denne bro, som i øvrigt er én af to broer over åen, fik borgerne i Norddjurs adgang til museets udearealer både i og uden for almindelig åbningstid. En del af dette års satsning på udearealerne omfattede også restaurering og optimering af voldgrave, vandløb, karpedamme, havegrave og søer, og takket være en generøs donation fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal samt fra Hedeselskabet og William O. Berntsens Fond kunne museet se frem til at få denne del realiseret senere på året.

Museet opnåede i årets løb et besøgstal på godt 97.000 – det bedste besøgstal i 5 år. Det gode besøgstal, der naturligvis er skabt i samarbejde med Dansk Landbrugsmuseum (fra 2017: Det Grønne Museum), kan vist også godt tilskrives resultatet af museets intensive arbejde med restaurering og nyformidling af herregårdens mange rum, en række aktiviteter af høj kvalitet og forskning i verdensklasse. Museet har formået at formidle sin unikke fortælling til den brede offentlighed, og politikerne har dermed fået øjnene op for museets potentiale. Det udmøntede sig i 2016 konkret i øget omtale og en forlængelse – og forhøjelse – af museets midlertidige statstilskud.

Formidling for børn og unge.

Året stod i den grad i børnenes tegn på Gammel Estrup, hvor donationer og støtte fra en række fonde og puljer betød, at museet i 2016 satte rekord i besøg af skoler og institutioner med tilknyttet formidler – omkring 800 børn og unge deltog således i museale læringsaktiviteter i det forgangne år.

Projektet *Partnerfællesskaber på tværs* var støttet af Slots- og Kulturstyrelsen og var et formaliseret og jævnbyrdigt partnerskab mellem museerne Gammel Estrup - Herregårdsmuseet, Museet på Sønderkov, Vejen Gymnasium og Paderup Gymnasium med det formål at skabe en helt ny form for læring i samarbejdet mellem museum og gymnasium, hvor eleverne blev undervist af lærere på museet, af museumsformidlere på gymnasiet og i udpræget grad skiftede undervisningslokalet ud med udstillingsrum og sale og gemakker på de to museer. Projektet gentænkte gymnasieskolens historieundervisning i krydsfeltet mellem museum og gymnasium og blev en overvældende succes med undervisning for ikke mindre end 128 2.gere på Gammel Estrup – Herregårdsmuseet. Som et led i projektet afholdte museet endvidere en kursusrække henvendt til museumsfagligt personale og gymnasielærere om udvikling og gennemførelse af innovative læringsforløb i samarbejde mellem gymnasium og ungdomsuddannelse. Kurserne afholdtes på Danmarks Industrimuseum i Horsens og Gammel Estrup – Herregårdsmuseet og varvelbesøgte.

2016 bød også på et væld af aktiviteter for de mindste, da museet med projektet *Kulturkontrakten*, som ligeledes var støttet af Slots – og Kulturstyrelsen, havde fokus på kulturel læring på museet for børn i kommunens børnehaver med fokus på de helt lokale børn. Børnenes gryende historiebevidsthed blev stimuleret gennem legende og kreative aktiviteter med fokus på rollespil og udklædning. Gammel Estrup dannede således rammer om forløbet *I lære som ridder*, hvor de mindste iklædt ridderdragter prøvede kræfter med drabelige riddertuninger, men også med ridderlig opførsel – for eksempel da de var med til afdækningen af en ægte riddergrav i Øster Alling Kirke. En formidler udklædt som Tycho Brahe med messingnæsen besøgte også museet under børnenes forløb, hvor de fik mulighed for at se stjernebilleder projekteret op på loftet i alkymistrummet.

Endelig bød året på en lang række aktiviteter for børn og unge i herregårdens kulturmiljø som et led i projekterne *Herregårdskultur med rødder i naturen*, der er støttet af Friluftsrådet og Arbejdsmarkedets Feriefond (sidstnævnte gennem projektet *De glemte arbejdere – Herregårdens jordløse arbejderklasse*). Omdrejningspunktet for satsningen var kulturarvsformidling i naturen gennem fysisk aktivitet og rollespil samt via herregårdsskoven som en fødevareressource. *Skovarbejderhuset* i herregårdsskoven Lunden ved Gammel Estrup dannede således rammer for et væld af aktiviteter omhandlende herregårdenes samspil med naturen gennem historien samt om de mange arbejdere, som fandt beskæftigelse i periferien af de store herregårde ved indgangen til det forrige århundrede.

Museets store engagement i det tværmuseale *netværk for museumsundervisning for børn med særlige behov* blev i 2016 markeret ved deltagelse i projektets afslutningsseminar, hvor museets formidler fortalte om de mange potentialer i en aktiverende og inkluderende formidlingsform for børn og unge i specialtilbud.

Ud over disse målrettede formidlingsindsatser inviterede museet også i alle skoleferier børn og familier til at deltage i særlige historiske aktiviteter. I vinterferien var der maskeværksted og fokus på 1700-tallets farverige maskeradeballer, og i påsken stillede museet skarpt på botanik og børn og barnlige sjæle kunne presse og tørre havens smukke forårsblomster. I sommerferien var der fokus på Alling Å, der løber tæt ved Gammel Estrup, og børn kunne således lave deres egen træbåd eller fiskestang. Efterårsferien stod traditionen tro i æblernes tegn, og man kunne bage sin egen æbletærte eller lave sin egen most i Orangeriet.

Arrangementer og events.

2016 var et år med mange arrangementer, temadage og aktiviteter på Gammel Estrup – Herregårdsmuseet. De største enkeltstående formidlingsindsatser var *Pinseaktiviteterne*, *Gammel Estrup Herregårdsmarked*, *Allehelgensaften* og *Jul på herregården*. I pinsen forsøgte museet sig med en ny satsning, hvor publikum kunne prøve adelens *Fine Fornøjelser* med clock golf og lawn tennis og slappe af i smukke omgivelser med five o'clock tea i Orangerierne.

Årets største enkeltstående formidlingsarrangement var *Herregårdsmarkedet*, hvor man kunne opleve 1700-tallet på egen krop. Her blev et stemningsfuldt 1700-talsmarked levendegjort i Borggården med bønder og håndværkere, der faldt deres varer og demonstrerede gamle håndværksteknikker. Indenfor på herregården kunne man opleve adelslivet med saloner og herskabelig fest, og de besøgende kunne deltage i en danseworkshop forestået af en 1700-talsdanser.

Allehelgensaften bød traditionen tro på en helt unik tuseoplevelse, hvor alle sanser blev udfordret. Man kunne gå gennem de stearinoplyste sale og gemakker og høre de spøgelseshistorier, der knytter sig til stedet, eller man kunne opleve fortidens overtro i den dystre kælder eller i herregårdshaven, der – til stor glæde for de besøgende – blev inddraget i arrangementet i 2016.

Julen bød på aktiviteter for store og små i hele julemåneden, og i alle weekender kunne man følge husjomfruens arbejde med juleforberedelserne, bage småkager med køkkenpigerne i bageværkstedet, klippe julepynt med stuepigerne og få sig en dans om det store juletræ i Riddersalen akkompagneret af stemningsfuld korsang. Julen er gennem flere års målrettet arbejde blevet en højsæson for museet med rigtig mange besøgende, og det er blevet en uundværlig begivenhed for både museet og publikum.

Henover året har museet desuden inviteret til en række foredrag. Blandt andet stillede museet skarpt på *Herregårdenes Indian Summer* ved en foredragsrække i efteråret, der relaterede til den nyåbnede udstilling *Familien og Privatlivets Herregård*, og der blev afholdt et foredrag om den selvforsynende og bæredygtige herregård under titlen *Grønne Historier med Gods* i samarbejde med Norddjurs Biblioteker.

På *Mors Dag* havde museet fokus på husjomfru Ottilie, og publikum kunne smage bagværk bagt efter hendes originale opskriftssamling. Ved den traditionsrige *Jagtdag* 16. maj arrangerede museet vildtparade og kåring af årets buk, og et par dage efter dannede museets udearealer ramme om danmarksmesterskaberne i jagthorn.

Året bød desuden på koncert med Randers Kammerorkester i Riddersalen, *Kulturnat* med fokus på fortidens astronomi, gudstjenester i Slotskapellet samt flere særlige temadage med fokus på herregårdens kulturmiljø blandt andet *Skovens Dag*, *Sporenes Dag* og *Naturens Dag*.

Museets frivilligruppe var en vigtig medspiller i afviklingen af de mange arrangementer året rundt. De frivillige var både med i formidlingen som aktører ved markedet og i juletiden, og de var med bag kulissen som brandvagter, praktisk hjælp og som værdifulde ambassadører for museet. Desuden var de med til at bemane *Herregårdkøkkenet* ved alle arrangementer og i alle skoleferier. Hver tirsdag og torsdag året rundt kunne man møde sygruppen i *Syværkstedet* og høre om tilblivelsen af historiske dragter og tekstiler, og alle torsdage i sommerhalvåret kunne man følge blomstergruppens arbejde med at lave blomsterdekorationer til herregårdens mange stuer. De frivillige var således igen i 2016 med til at give publikum en ekstra god og vedkommende oplevelse på Gammel Estrup.

For dem, der ikke havde mulighed for at besøge Gammel Estrup i 2016, blev der året igennem formidlet herregårdskultur og -historie gennem trykt informationsmateriale, i pressen og på internettet. På museets egne medier – hjemmeside, Facebook og Instagram – kunne man ligeledes følge arrangementer og forskningsresultater samt arbejdet med indsamling, registrering og bevaring på klos hold.

Udstillinger.

I pinsen åbnede museet årets første udstilling med titlen *Fine fornøjelse*, hvilket dækker over nogle af fortidens fornemme fritidsaktiviteter på herregårdene som for eksempel golf, tennis, badminton og jagt. Inspirationen kom fra England, hvor det selskabelige liv på herregårdene blomstrede i årene 1850-1920 med mange gæster i sommerperioden. Her var netop herregårdenes omgivelser med skove, enge og parker ideelle til udendørs fornøjelser. I modsætning til størstedelen af datidens befolkning på landet, beskæftigede de fleste herregårdsejere sig ikke selv med hårdt fysisk arbejde, men var i besiddelse af det vigtige statussymbol, nemlig at de havde mulighed for at fordrive tiden med fornøjelige og selvvalgte aktiviteter. For at formidle denne side af herregårdshistorien arrangerede museet – som beskrevet andetsteds i bogen – en lang række aktiviteter i parken gennem pinsen, mens *Riddersalen* og *Orangerierne* dannede ramme om selve særudstillingen. I *Riddersalen* var det store bord dækket op til jagtmiddag på baggrund af et bevaret menukort fra Ravnholdt, hvor kongen havde været gæst. Dengang forløb herregårdenes store jagtselskaber ofte over flere dage og talte både nabogodsejere, familiemedlemmer og – hvis familien var højt på strå – altså også medlemmer af kongehuset. Såvel gæsterne som deres tjenestefolk boede på herregården, så længe jagten varede. Om dagen gik herrerne, og efterhånden også enkelte af damerne, på jagt. Midt på dagen blev der serveret frokost i det grønne eller i et af herregårdens mindre huse i området. Dagen afsluttedes med en stor middag for både herrer og damer. På Gammel Estrup var familien også ivrige jægere, og herregården dannede ofte ramme om adskillige jagtselskaber med deltagelse af slægtningen og standsfælder fra de omkringliggende herregårde – menukort fra disse middage er desværre ikke bevaret. Det er til gengæld et stort antal af de bukkeopsatser, som var resultatet af jagten. Opsatserne kan i dag ses i *Okseblodsgangen* på anden sal, hvor de er hængt op. Orangeriudstillingen i haven var en historisk introduktion med billeder, genstande og tekst til herskabets udendørs sportsaktiviteter – den samme type aktiviteter, som publikum kunne få lejlighed til selv at prøve kræfter med i pinsen 2016. Begge udstillinger var åbne sommeren over og blev besøgt af mange glade gæster, og museet kunne takke Margrethe og Johs. F. la Cours Fond for støtte til udstillingen.

Et par måneder senere var museet klar til indvielse af næste etape af museets *Generalplan* – en plan efter hvilken museet de seneste 8 år har restaureret og nyformidlet herregårdens rum, opdelt i periodevis etaper. I denne omgang drejede det sig om perioden 1850-1900, og på dette tidspunkt oplevede godsejerne generelt en økonomisk, social og statusmæssig opblomstring, som blandt andet blev markeret ved en udstrakt selskabelighed med mange gæster på herregårdene. Det var samtidig en periode, hvor det

moderne familieideal udvikledes med forestillingen om den fasttømrede kernefamilie forbundet af inderlige følelser. Det kærlighedsbaserede ægteskab var således idealet, og børnene og barndommen blev betragtet med fornyet interesse med hjemmet og hjemmets moder som sikker forankring. På Gammel Estrup udfyldte grevinde Christiane Ditlevine Caroline Munk (1830-1918) denne rolle. Da hun og hendes mand, Jørgen greve Scheel (1827-89), overtog Gammel Estrup, vendtes nedgang til fremgang, og sammen blev de forældre til otte børn. Christiane blev med tiden en institution som 'den gamle frue' på egnen, som man hilste ærbødigt på, når hun kom kørende i sin vogn. I de fire nyrestaurerede rum fortælles familiens historie og om, hvordan husenes indretning blev tilpasset det nye kernefamilieideal og kravet til mere privatliv for familien. Ved åbningen den 6. juli 2016 blev de nye rum vel modtaget, og rummene bidrog aktivt til den gode stemning blandt de 200 deltagere og dagens hovedtaler, Kulturminister Bertel Haarder. I sin tale lagde ministeren vægt på, at det er vigtigt, at der findes et museum, som formidler herregårdens kulturhistorie, da de er en væsentlig og uomgængelig del af historien – herregårdene var også ofte foran og progressive på mange fronter, så som for eksempel familielivet og kernefamiliens som nyt ideal. Udstillingen blev til takket være støtte fra C.A.C. Fonden, Slots- og Kulturstyrelsen, Inge og Asker Larsens Fond til støtte af almennyttige formål og Damgaard-Jensen A/S.

I slutningen af november åbnede museet årets tredje og sidste udstilling, nemlig den traditionsrige juleudstilling, som hvert år åbner i tilknytning til lanceringen af bogen *Herregårdshistorie*, hvilket vil sige fredagen før første weekend i advent. Juleudstillingen tager afsæt i julen på Gammel Estrup for knap 100 år siden, hvor Christen Scheel (1849-1926), der i øvrigt blev den sidste greve på herregården, boede på Gammel Estrup. Herregården bliver derfor smukt pyntet op i tidens engelske stil med gran, dekorationer og levende lys. I Riddersalen stod det store juletræ, og rundt omkring i de fine stuer kunne man se dækkede juleborde. I weekenderne var museet befolket af ansatte og frivillige, der iført tidstypiske dragter var i fuld gang med den del af juleforberedelserne, som herregårdens tjenestefolk beskæftigede sig med. Hvert år inviterer museet også de besøgende med på særlige juleomvisninger, dans om juletræet og klip af julepynt – alt sammen for at formidle historien om tidligere tiders herregårdsjul med alt, hvad den indebar af travlhed, mange overnattende gæster og endeløse måltidsforberedelser. Det er museets hensigt med netop denne udstilling at skabe en smittende og troværdig julestemning, så de besøgende, store som små, kan se, dufte, høre og mærke julen, som en fysisk oplevelse – undersøgelser viser nemlig, at hjernen husker og forstår bedre, når kroppen inddrages, og man ikke "kun" er overladt til at læse udstillingstekster og se udstillinger på egen hånd. At indsatsen virker har december måneds besøgstal de senere år vidnet om, da julemåneden er blevet en endog meget travl tid med mange glade gæster.

Udgivelser.

Fredagen før 1. adventsweekend blev bogen *Herregårdshistorie 11* udgivet. Den nye udgivelse er ellefte nummer i rækken af *Herregårdshistorie*, og bogen fortsætter den bredt formidlende linje, som har kendetegnet de foregående udgivelser, med en række meget forskellige artikler, der knytter an til herregårdshistorien. I 2016-udgaven var der særligt fokus på renæssancens tankegods, der var stærkt præget af reformationen, samt enevældens mægtige konger og prægtige bygningskunst. Emnet, renæssance/reformation, er valgt som særligt tema, da det næste år er 500 år siden Martin Luther slog sine 99 teser op på kirkedøren i Wittenberg og dermed startede en samfundsomvæltning, som skulle få vidtrækkende konsekvenser for det danske samfund – man kan måske ligefrem sige, at det var Luther, der tog det første spadestik til den moderne velfærdsstat. Det andet emne, enevælde, blev valgt, da det var omdrejningspunkt for en konference, som museet arrangerede på Slotsholmen i København i 2015. Enevælden var en tid, hvor kongemagten for alvor havde konsolideret sig og fået sikret sig al magt og myndighed i modsætning til før, hvor magten var delt mellem konge og adel. De to temaer blev i bogen repræsenteret med henholdsvis fire og seks artikler. Derudover kan man læse om så vidt forskellige emner

som 1700-tallets sygdomsbekæmpelse, Danmarks første juletræ, som tændtes på godset Holsteinsborg i 1808 og et mysterium fra 1700-tallet. *Herregårdshistorie* favner bredt, og artiklerne er overvejende skrevet af historikere, arkitekter og andre, der beskæftiger sig professionelt med herregårdenes kulturarv. Bogen, der i øvrigt er den eneste af sin art, fungerer derfor som aktuelt forum for de mange nye tiltag, der sker på herregårdsområdet i disse år.

Forskning og undersøgelser

For Dansk Center for Herregårdsforskning på Gammel Estrup – Herregårdsmuseet blev 2016 også et spændende og travlt år, hvor der på forskellige fronter blev brudt nyt land for herregårdsforskningen. Ph.d.-stipendiat Rasmus Skovgaard Jakobsen nåede således i 2016 en vigtig milepæl i ph.d.-forskningsprojektet *Reformation og adel. En undersøgelse af reformationens påvirkning af den danske adel, ca. 1525-1560'erne*, der gennemføres i samarbejde med Aarhus Universitet. Han afsluttede således projektets første del (del A) og bestod med bravur og et 12-tal. Efter sommeren påbegyndtes projektets anden del (del B), hvor blandt andet Rasmus Skovgaard Jakobsens undervisningsforpligtelse på Aarhus Universitet afvikles, og hvor selve afhandlingen fremstilles i sin endelige form. Projektet er en undersøgelse af reformationens påvirkning af dansk elitekultur i begyndelsen af 1500-tallet, og Rasmus Skovgaard Jakobsen arbejder særligt med den første generation af reformationspåvirkede adelige fra udvalgte slægter, deres forandrede magtposition og indflydelse på samfundet omkring dem. Nutidige samfundsmodeller bærer fortsat præg af de samfundsomvæltninger, som datidens adel var en central del af. Projektet er støttet af Aage og Johanne Louis-Hansens Fonden.

Gennem hele året fortsattes forskningssamarbejdet mellem Dansk Center for Herregårdsforskning og dr.phil. Jesper Laursen, Moesgaard Museum, om udarbejdelsen af en stor biografi om adels- og verdensmanden Mogens lensgreve Krag-Juel-Vind-Frijs til grevskabet Frijsenborg og stamhuset Steensballegaard. I sin tid som lensgreve indtog Mogens Frijs med sin nærmest fyrstelige livsførelse førstepladsen blandt sine højadelige standsfæller, når det gjaldt åbenlyse manifestationer af adelig eksklusivitet. Projektet belyser en fascinerende livshistorie, et dansk herregårdsmiljø på sit toppunkt, en indflydelsesrig familie i dansk politik og for tidens samfundsforhold og ikke mindst en brydningstid for herregårdene og landet. Projektet omhandler bearbejdelsen af et hidtil ukendt arkivmateriale, der befinder sig på herregården Frijsenborg. Biografien udkommer i 2017.

I årets løb blev forskningsprojektet *Herregården mellem ideal og praksis* rundet af og formidlet af ph.d. og postdoc Dorte Kook Lyngholm. Projektet, der omhandlede Gammel Estrups udvikling i herregårdens sidste beboede periode fra 1830 til 1930 dannede således baggrund for museets restaurering og nyindretning af to nye, spændende etaper i museets store udstillingsplan, der kronologisk fremadskridende formidler nye tider og nye aspekter af den danske herregårdshistorie. I 2015 og 2016 kunne museet som beskrevet åbne dørene til nyindrettede interiører, der illustrerer perioden fra midten af 1800-tallet til starten af 1900-tallet, som var en stor opblomstringsperiode for de danske herregårde. Forskningsprojektets studier af livet på herregården og indretningen af herregården i perioden udpegede hidtil ubenyttede kildegrupper og gav ny indsigt i herregårdenes historie. Forskningsprojektet var støttet af Kulturministeriet.

Forskningsprojektet *"Jeg synes, Diamanter passer ei paa mig". Herskabs- og kvinderoller under fremstilling i et dansk herregårdsmiljø 1830-1885.*", blev igangsat i 2016 med støtte fra Kulturministeriets Forskningsudvalg. Projektet tager udgangspunkt i herregårdsfruen, Marie Elisa Tang på herregården Nørre Vosborg i Vestjylland i midten af 1800-tallet for igennem hende at øge forståelsen af, hvad det ville sige at udfylde denne rolle på hendes tid. Fru Tang førte i mange år en dagbog, der udgør et enestående materiale, som følger hende, fra hun var en ung dame med fingeren på pulsen midt i et højborgerligt miljø i hjertet af København, til hun giftede sig med sin fætter, godsejer A.E.M. Tang, blev godsejerfrue på kanten af Danmark

i Vestjylland, og til hun døde samme sted som fuldbefaren vestjysk herregårdsfrue og førende dame på egnen. Projektet udføres af centerleder, ph.d. Signe Boeskov.

Dansk Center for Herregårdsforskning gennemførte også i 2016 et intensivt fondssøgningsarbejde for at kunne finansiere og igangsætte nye forskningsprojekter i fremtiden. Bestræbelserne bar frugt, idet Slots- og Kulturstyrelsen bevilligede finansiering til arkivalske undersøgelser af herregården Ulstrups bygningshistorie, der vil understøtte restaureringsarbejde på det jyske renæssanceherregårdsanlæg. Projektet udføres i 2017. Ligeledes opnåede centeret dele af finansieringen til et forskningsprojekt om adelens konsumtion, der potentielt vil bringe os nærmere forståelsen af logikken bag 1700-tallets overklassens fascinerende og nærmest ritualiserede forbrugsmønstre. Resten af finansieringen søges rejst i løbet af 2017, sådan at centeret forhåbentlig kan se projektet igangsat samme år.

Forskningsformidling

Dansk Center for Herregårdsforskning har i disse år den store fornøjelse at gennemføre det omfattende formidlingsprojekt med titlen *Herregårdene – en europæisk historie*. Projektet, der fortæller historien om de midtjyske herregårde som kulturarv præget af europæiske tendenser, afvikles i perioden 2015-2018 og er støttet af Region Midtjylland og Fonden Aarhus 2017.

Det vidtforgreneede projekt udarbejder formidling om herregårdene i lokalt, nationalt og internationalt perspektiv på en række forskellige platforme. En stor database om den midtjyske regions over 200 herregårdes historie er således under udarbejdelse, og størstedelen af det omfattende materiale er planmæssigt udarbejdet i løbet af 2016 af en målrettet task force ved forskningscenteret samt samarbejdspartnere og eksperter ved regionens museer. De mange spændende historier gøres tilgængelige for alle interesserede i 2017 via et nyt website – ”Herregårdskortet” – der lanceres i april. Allerede i løbet af 2015 og 2016 har man dog kunnet følge projektets resultater via en række publikumsaktiviteter. I 2016 gennemførte forskningscenteret således blandt andet en populær række af busture, hvor deltagerne sammen med eksperterne tog turen ud i herregårdslandskabet både i Danmark og Tyskland og fik de nyeste historier om denne spændende kulturarv. Busturene i indland og udland fortsættes i 2017, ligesom der i det kommende år planlægges større publikumsarrangementer samt publikationer baseret på projektets resultater.

Dansk Center for Herregårdsforskning var i 2016 også vært for et formidlingsarrangement i anledning af vidensfestivalen *Forskningens Døgn*. Den 30. april fik herregården Gammel Estrup således besøg af en masse engagerede og kreative børn og voksne, der byggede herregårde for derigennem at blive klogere på herregården som bygning og som bygning i kulturlandskabet. Mesterværkerne – der tog form inden for en række udvalgte bygningskategorier fra herregårdens kulturmiljø – blev bygget i computerspillet Minecraft eller LEGO-klodser og blev del af et samlet og eventyrligt herregårdslandskab, der voksede frem i løbet af dagen. eksperter fra Dansk Center for Herregårdsforskning og Dansk Arkitekturcenter stod klar til at hjælpe bygmestrene på vej og til at fortælle om fortidens bygninger og herregårdsliv.

I 2016 var forskningscenteret også involveret i projektet ”Partnerfællesskaber på tværs” – et sandt pionerprojekt, der udvikler nye undervisningsformer målrettet historieundervisningen på danske gymnasier. Dansk Center for Herregårdsforskning indgik i projektets udvikling med udarbejdelsen af forskningsrelateret kildemateriale til anvendelse i undervisningen.

Centerets personale formidlede desuden herregårdsforskningen gennem en række artikler, foredrag og oplæg i løbet af året. Her skal for eksempel fremhæves Dorte Kook Lyngholms artikel ”*Pligten til lydighed. Tjenestefolk og landarbejderes retsstilling på danske herregårde i 1800-tallet*” i det fagfællebedømte tidsskrift *TEMP – tidsskrift for historie*, nr. 13., hvor Dorte Kook Lyngholm formidlede sine forskningsresultater om forholdene for herregårdens folkehold.

Forskningsnetværk og -samarbejde

2016 var et år, hvor netværksaktiviteterne var centrale og banebrydende for Dansk Center for Herregårdsforskning. I oktober 2015 tog centeret et vigtigt første skridt ud over Norden med etableringen af det europæiske forskningsnetværk ENCOUNTER (European Network for Country House and Estate Research) og udvidede dermed rækkevidden af sit arbejde og samarbejde til at omfatte et europæisk publikum. Formålet med netværket er at danne europæiske partnerskaber mellem forskere og kulturinstitutioner, der deler en faglig interesse i godsernes og herregårdenes fortid og nutid og at bygge bro mellem forskellige faglige perspektiver og sektorer. 2016 var netværkets første vigtige etableringsår, og til centerets store tilfredshed opnåedes i løbet af året stor tilslutning blandt forskere, museumsfolk, eksperter og andre med interesse for herregårde. Netværket har knap 100 medlemmer fra 12 europæiske lande og ledes af en styregruppe med seks medlemmer fra universiteter og museer i England, Tyskland, Holland, Norge, Sverige og Danmark. ENCOUNTER er forankret med formandspost og sekretariatsfunktion i Dansk Center for Herregårdsforskning.

ENCOUNTER har afholdt to konferencer på henholdsvis Gammel Estrup (2015) og University of York, England (2016), og en konference/seminarrække for 2017 og 2018 er planlagt. Netværkets medlemmer udveksler løbende nyheder og fælles interesser via nyhedsbreve, hjemmeside og sociale medier. En meget stor landvinding for netværket er ligeledes, at syv forskellige forskningsmiljøer i seks lande i løbet af efteråret 2016 gik sammen om udarbejdelsen af en stor EU-ansøgning om støtte til et fælles ph.d.-uddannelsesprogram på tværs af universitets- og kulturarvsbrancherne.

I forbindelse med det internationale netværksarbejde lykkedes det desuden Dansk Center for Herregårdsforskning at skabe rammer for et gæsteforskerophold (støttet af Kulturministeriets Forskningsudvalg). Centeret kunne derfor i november måned tage imod herregårdsforsker, Dr. Jonathan Finch, University of York, hvis ophold har været til stor inspiration for centerets forskningsmiljø. Et af hovedformålene med Jonathan Finchs tilknytning til forskningscenteret var at understøtte netværket ENCOUNTERs aktiviteter og ikke mindst EU-ansøgningsarbejdet. Dr. Finchs gæsteforskertilknytning afsluttes sommeren 2017.

Dansk Center for Herregårdsforskning er tovholder for konference- og netværksfællesskabet *Nordisk Slots- og Herregårdssymposium* og det danske netværk *Herregårdspuljen* og formidler nyheder, meddelelser og samarbejdsflader mellem netværkenes medlemmer. Begge fora afholdt i 2016 et større fagligt arrangement, henholdsvis symposiet *Nya tider i gamla gårdar – innovationer, urbanisering och samhällets brytpunkter* i Helsinki i august og seminaret *Herregårdens Indian Summer – interiør og eksteriør o. 1849-1919* på Rosenvold i april. Dansk Center for Herregårdsforskning har desuden tilknytning til forskningsnetværkene *Reformatorisk teologi og konfessionskultur* og konsumptionsnetværket *Shop, consumer, city. Retailing, consumption and urban geographies 1660-2000*.

Indsamling og registrering

Museets aktive indsamling og registrering i 2016 knyttede sig i særlig grad til restaurering- og formidlingsprojektet *Familiens og privatlivets herregård*. Projektet blev afsluttet i sommeren 2016 med åbningen af de fire restaurerede og nyformidlede rum; *Dagligstuen, Soveværelset, Børneværelset og Hovmestergangen*.

Projektet omhandlede sidste del af 1800-tallet – en epoke, der ofte betegnes som *Herregårdens Indian Summer* på grund af den opblomstring både økonomisk og statusmæssigt, man oplevede på mange herregårde, før landbrugskrise og nye jord- og arvelove stækkede herregårdene. Også på Gammel Estrup oplevede man fremgang i det sene 1800-tal, hvor Kammerherre Jørgen lensgreve Scheel til Gammel Estrup (1827 - 89) blev den nye opgangstids mand. I hans periode blomstrede gods- og skovdrift, økonomien bedredes, og herregården blev moderniseret. Sidste del af 1800-tallet var også det moderne familieideals

store udviklingsperiode – også i de danske herregårdsmiljøer. Primært fra de højborgerlige miljøer kom forestillingen om den fasttømrede kernefamilie forbundet af inderlige følelser. Det kærlighedsbaserede ægteskab var idealet, og børnene og barndommen blev betragtet med fornyet interesse og omfattet af personlig faderlig og moderlig opmærksomhed. Husets frue, husmoderen, blev det kærlige samlingspunkt og familiens centrum. På Gammel Estrup udfyldte grevinde Christiane Ditlevine Caroline Munk (1830-1918) denne rolle. Hun blev mor til otte børn, og da hun opnåede en høj alder, blev hun med tiden en institution som 'den gamle frue' på egnen. Nyindretningen af de fire rum afspejler således kernefamilieidealets, og hermed tidens kvindeideals, indtog på herregården. Et ideal, der medførte klunketidens hyggelige stemning, men som også samtidig stillede nye krav til rammer for privat liv. Imidlertid var museets samling for denne periode begrænset, da indsamlingen hidtil havde fokuseret på andre områder. Det var derfor nødvendigt at lave en aktiv indsamling af møbler og genstande, der faldt inden for perioden og herregårdsmiljøet. Således lykkedes det i begyndelsen af året at erhverve syv ens armstole fra en dansk herregård på auktion. Stolene var fra sidste del af 1800-tallet, antagelig fremstillet i Tyskland, og skabt i Louis Seize-stil. De stammer dermed netop fra den periode, hvor man begyndte at tage tidligere tiders stilarter frem igen, og hvor man mente, at stilarten skulle passe til rummets funktion. Den overordnede tanke var, at nogle rum var særligt maskuline – som f.eks. biblioteket, herreværelset, billardsalen og spisestuen – mens andre knyttede sig til husets kvindelige medlemmer. Det drejede sig især om kabinetter, saloner og ikke mindst dagligstuen, hvor familien samledes, og hvor husets frue modtog gæster. Til de maskuline rum passede de mere gedigne stilarter som gotik og nyrenæssance, mens stilen i de feminine rum var lettere som f.eks. Louis Seize-stilen. Det særligt fine ved stolene er, at de stadig har det originale betræk i rødt velour fra slutningen af 1800-tallet. Stolene står i dag i museets nye dagligstue. Her står også en anden af museets erhvervelser fra 2016, nemlig et møblement bestående af en sofa, et par armstole og en stol. Møblementet er fra ca. 1860 og er skabt i en anden af tidens populære stilarter, nyrokokoen, der hentede sin inspiration i 1700-tallets saloner og kabinetter, og som blev ivrigt benyttet i de feminine rum som dagligstuen. Inspirationen fra 1700-tallet træder tydeligt frem i de svungne stoleben og i ryglænet, der var rigt udskåret med blomster og rokokkoornamenter. Men i modsætning til 1700-tallets stole og sofaer var møblementet forsynet med hjul, således at man nemt kunne rykke stolene rundt i rummet. Hvor man i 1700-tallet havde stolene placeret langs væggene, og gulvet var frit, rykkede man i løbet af 1800-tallet møblerne ud på gulvet, og dagligstuen blev indrettet med små siddegrupper, hvor man kunne sidde og konversere. Ønskede man at vende sig om mod en anden gruppe, var det nemt på grund af hjulene på stolen. Desværre havde dette møblement ikke længere sit originale betræk, og det blev derfor ombetrukket i samme mørkerøde farvenuance, som resten af rummet er skabt i.

På såvel herregårdene som i højborgerkabets dagligstuer smykkedes væggene dels af portrætter af den nære familie, dels af landskabsmalerier. I Gammel Estrups samling findes ingen landskabsmalerier af den type, som ville have hængt i dagligstuen på herregården, og museet valgte derfor at indsamle et landskabsmaleri, der i dag hænger i dagligstuen.

I forbindelse med projektet blev der ligeledes indsamlet en række nips, herunder to meget fine små æsker fra herregården Brahetrolleborg på Fyn, der var ejet af den adelige familie Reventlow. Æskerne har sandsynligvis stået på fruens skrivebord eller på etageren, et hyldemøbel, der i tiden blev fremstillet til udstilling af nips i stuen. Måske udgjorde de et særligt minde for husets frue. Nips, som for eksempel små fotorammer med fotografier, små figurer, æsker, små vaser med videre, var nemlig en helt central del af det sene 1800-tal. Idealet var kernefamilien og hjemmet, og navnlig dagligstuen, indrettedes som en hyggelig og intim ramme om familiens liv og de inderlige følelser, der bandt den sammen. De mange nips fyldte hver en ledig flade i stuen, og hver af de små ting repræsenterede et minde eller andet, der følelsesmæssigt forbandt dem med familien og navnlig husets frue, der stod for indretningen af dagligstuen. Stuerne var langt hen ad

vejen indrettet efter en fast skabelon, men netop i valget af nips kunne husets frue sætte sit personlige præg på indretningen af rummet.

Endelig blev der i forbindelse med projektet *Familiens og privatlivets herregård* indsamlet en skærm til herskabets soveværelse. Ved siden af dagligstuen blev der nemlig indrettet et soveværelse, hvor både herren og fruene sov. I sidste del af 1800-tallet var ægtefælder begyndt at dele soveværelse, hvilket står i kontrast til tidligere tider, hvor det var kutyme, at ægtefælder i samfundets elite havde hver sit soveværelse, der lå i forbindelse med hver deres appartement i huset. Men i sidste del af 1800-tallet opstod idealet om det kærlighedsbaserede ægteskab, og det fælles soveværelse var en naturlig følge heraf. Nyt var det også, at soveværelset blev et fuldstændig privat rum, hvor kun familien og dens tjenestefolk kom. Tidligere var soveværelset til dels et repræsentativt rum, hvor kun særligt fornemme og betroede venner og bekendte kunne inviteres til te og konversation. Som følge af udviklingen mod det private soveværelse var rummet heller ikke længere så udsmykket, som det var tidligere, hvor blandt andet paradesejle, smukke tapeter og malerier gjorde rummet eksklusivt. Det var ikke længere nødvendigt, når det ikke længere skulle vises frem. I soveværelset kunne herskabet tillige vaske sig og tage bad i et lille zinkbadekar. Ganske vist havde man ikke rindende vand, men periodens mange tjenestefolk gjorde, at der var ansatte nok til at løbe op og ned ad trapperne efter varmt vand til herskabets bad. Disse toiletfaciliteter var gerne gemt af vejen bag en dekorativ skærm, og det var derfor et stort held, at det lykkedes at erhverve en meget smuk, kinesisk skærm, der endog havde den rette proveniens fra herregården Hvedholm på Fyn.

Museets aktive indsamling i årets løb koncentrerede sig således om projektet *Familiens og privatlivets herregård*, der er en del af museets 10-års plan for restaurering, bevaring og nyformidling af herregårdens interiører. Men en af museets fornemmeste opgaver er tillige at indsamle genstande, der har en relation til herregården Gammel Estrup eller ejerslægten Brock/Scheel. Heldigvis blev det i 2016 da også til en række genstande, der kan gøre os klogere på Gammel Estrup og de mennesker, der boede der. En af disse genstande er et fotoalbum med billeder af sidste generation på Gammel Estrup, Christen Scheel, der skulle blive den sidste greve på Gammel Estrup, hans familie og ikke mindst hans svigersøn, Valdemar Uttental, der i 1920 blev gift med komtesse Elisabeth. Valdemar Uttental var ikke adelig som sin svigerfamilie, men kom fra en købmandsfamilie i København. Han fik imidlertid opbygget en stor virksomhed inden for klædebranchen, og han var særdeles velhavende, da han giftede sig ind i den adelige familie Scheel. I 1928, to år efter familien Scheel måtte sælge Gammel Estrup, købte Uttental hovedbygningen og haven, hvor han i 1930 oprettede museet. Året før, i 1929, havde han købt herregården Løvenholm, der ligger tæt på Gammel Estrup. Fotografierne i fotoalbummet er tydeligvis private og taget på tennisbanen, på jagt og på udflugter til blandt andet stranden, hvor herskabet poserer i badetøj for fotografen, og andre udflugtsmål, hvor herskabet spadserer i en park eller slapper af i græsset eller i en liggestol. Der er ligeledes en del billeder fra Gammel Estrup af familien med gæster, både hvor man poserer uden for hovedbygningen, spadserer i parken, er til hest i borggården eller er på vej på udflugt i Valdemar Uttentals bil i borggården. Endelig er der en del fotografier fra herskabsboligen, Uglemose ved Ordrup, som Uttental gav sin hustru i morgengave. Her er der navnlig en del billeder af fruene til hest eller på tur med hundene i parken. Fotografierne giver os et helt enestående indblik i familiens mere uformelle liv 1920'erne, der ligger langt fra de lidt stive opstillede fotografier og portrætter, som vi i øvrigt har af slægten. Albummet er således en sand perle i Gammel Estrups samling. Fotoalbummet stammer fra boet efter Marie Bang Henningsen, der var oldfrue på herregården Løvenholm i mange år og boede der indtil sin død i 2012. Fotoalbummet har sandsynligvis tilhørt Valdemar Uttental, som i 1929 købte Løvenholm. Her har det så åbenbart fået lov at ligge efter hans død i 1951, og heldigvis har Fru Henningsen passet godt på det, så eftertiden kan få glæde af de historier, som fotografierne fortæller om disse menneskers liv i den sidste tid, før familien Scheel mistede Gammel Estrup. Fra Gammel Estrup kom også to stole og et bord, som blev foræret til museet i 2016. Møblerne blev sendt den lange vej fra Schweitz, hvor givningen, der i sin tid, havde arvet møblerne ønskede dem tilbage til Gammel

Estrup. Møblerne er sandsynligvis fra omkring 1900, og stolene er så brede, at der uden problemer vil kunne sidde to personer i hver stol.

Fra samme periode er tre telefoner fra Gammel Estrup, som museet fik ind i foråret. Til trods for at slægten Scheels tid på Gammel Estrup lakkede mod enden i begyndelsen af 1900-tallet, og tidligere tiders pragt var en saga blot, fandt moderne tiltag vej til Gammel Estrup. Blandt andet fik man i denne periode elektricitet, og man fik som de første på egnen telefon. Tre af disse første telefoner – fra henholdsvis 1904, 1908 og 1914 fik museet tilbudt af sønnen til en samler, der i sin tid havde købt telefonerne efter slægten Scheel havde forladt Gammel Estrup. Telefonerne er spændende for os, fordi de dels fortæller historien om den moderne tids indtog på herregårdene, dels fordi Gammel Estrup var det første sted i området, hvor man fik telefon, og greven fik naturligvis også det første nummer, det vil sige 01, som stadig er endetallet på museets telefonnummer (8648 3001). Historien om da telefon og elektricitet kom til området viser, at herregården Gammel Estrup fortsat havde bevaret en del af sin førende rolle i lokalsamfundet, når nye tiltag blev introduceret.

I 2016 lykkedes det tillige museet at erhverve en meget fin jagtbøsse, der havde tilhørt slægten Scheel, på auktion. At jagtbøssen tilhørte slægten, fremgår af en indgraving, der findes midt på bøssen, hvor der står: ”Erindring af Højvelbaarne Greve af Scheel”. Bøssen er skabt af en af landets førende bøsse-magere i 1700-tallet, Johan Melchior Winter, der virkede i København fra cirka 1710 til 1759. Han var i 1711 blevet rustmester på Københavns Tøjhus, og han drev tillige en privat bøsse-magerforretning, hvor nogle af de fineste våben i landet blev fremstillet til samfundets elite. Netop så fin en bøsse ville typisk høre til i herregårdsmiljøet, der historisk er tæt forbundet med jagt, da jagten siden middelalderen havde været et adeligt og kongeligt privilegium. Jagtbøssen er i dag udstillet i *Grevens Arbejdsværelse* på Gammel Estrup.

Med forbindelse til slægten Scheel var også en empire sølvopsats, som museet erhvervede i august måned. Sølvopsatsen er fremstillet af mesteren Johan Ulrich Schack, som virkede i København i begyndelsen af 1800-tallet. Af stemplet kan vi mere nøjagtigt sige, at den er skabt i 1830 i København. På sølvopsatsens hank er slægten Scheels våbenskjold indgraveret. Vi ved naturligvis ikke, om sølvopsatsen tilhørte Scheel’erne på Gammel Estrup, men gjorde den det, ville den have tilhørt Christen greve Scheel, hvis far, Jørgen Scheel (1768-1825) satte familiens formue over styr. Gammel Estrup blev dog i familien, og selvom økonomien var stram, blev der alligevel levet et herskabeligt liv på herregården, og man var stadig aftager af kostbare luksusvarer, som sølvopsatsen.

I 2016 kom også et portræt af en af slægtens medlemmer, Anna Eliza Morbach Prom, på auktion, og takket være støtte fra Lizzie og Ejler Ruges Kunstfond var det muligt for museet at erhverve det. Anna Eliza Morbach Prom blev i 1826 gift med Henrik Scheel, der var anden søn af Jørgen greve Scheel på Gammel Estrup. Selv arvede Henrik Scheel herregården Ryegaard fra en slægtning, og det er derfra portrættet af fru Scheel senere blev solgt. Henrik Scheel var søn af en af Gammel Estrups mere farverige ejere, den førnævnte Jørgen greve Scheel (1768-1825). Portrættet er malet af guldaldermaleren C. A. Jensen i 1827 året efter Anna Eliza Morbach Proms bryllup med Henrik Scheel, og det hænger i dag i *Dagligstuen* blandt andre af familiens portrætter.

Museet har gennem de seneste år haft en målrettet satsning på historien om herregårdens mange ansatte – både dem, der arbejdede i hovedbygningen direkte under herskabet, og de mange, som arbejdede udenfor hovedbygningen på avlsgården, i skovene og så videre. Det var derfor en stor glæde, at museet blev tilbudt en dagbog, der var skrevet af Jens Peter Nørregaard Pedersen, mens han var landvæsenselev på herregården Asdalgård i Vendsyssel i 1900-01. Landvæsenselever skulle som led i deres uddannelse føre dagbog, og det hørte med til læretiden, at de skulle lære hele miljøet at kende på herregårdens landbrugsafdeling. Dagbøgerne er derfor en fantastisk kilde til belysning af dagliglivet på herregårdene uden for hovedbygningen. I bogen har Jens Peter Nørregaard Pedersen udformet et skema, hvor han dag for dag registrerer vejret og arbejdsopgaverne, som kunne være alt fra tærskning, pløjning og pasning af dyr til kørsel

og læsning af gødning eller roer. Endelig har han også noteret, hvor meget og hvilken arbejdskraft, der blev brugt til hver opgave. Arbejdskraften kunne i følge bogen bestå af heste, karle, daglejere, akkordarbejdere og håndværkere. Endelig har han for hver uge med sirlig skrift skrevet en beretning om, hvordan ugen er gået, samt om vejret og arbejdsopgaverne. En sådan dagbog må have været et godt arbejdsredskab, når eleven skulle videre og måske være forpagter, forvalter eller have sin egen gård.

Herregårdens ansatte er sammen med herregårdens madkultur tillige omdrejningspunktet i museets indsamling af en husholdningsbog og en koge bog fra herregården Stenalt på Djursland fra 1880'erne. I koge bogen findes ud over en række opskrifter, der afspejler madkulturen på herregårdene i 1880'erne, et meget spændende udvalg af menuer til forskellige middagselskaber. Særlig interessant er en menu fra 10 marts 1886, hvor der skulle laves mad til kongens taffel. Her fik man ikke mindre end 10 retter – hvoraf tre-fire af dem var småretter. Menuen var den for tiden klassiske, hvor man startede med suppe og fisk, gik over til steg, der her var svineryg, videre til fjerkræ, som ved denne middag var stegte urhøns. Måltidet afsluttedes med oste og til sidst karamelis, som var en af tidens mest eksklusive desserter. Koge bogen er skrevet af husjomfruen Christine Brandt på Stenalt, og de udspecificerede menuer og opskrifterne giver os et meget fint indblik i herregårdens madkultur og livet på herregården, mens der endnu var herskab og tjenestefolk. Fra en af herregårdens ansatte kom også en kjole, der i 2016 blev foræret til museet. Kjolen, der består af en nederdel og en jakkelignende overdel, har tilhørt giverens oldemor, Anna, der i slutningen af 1800-tallet kom til Danmark fra Sverige. Hun fik arbejde som mejerske på flere danske herregårde – bl.a. Skaføgård og Voergård på Djursland. Her mødte hun sin mand, Rasmus, der var gartner. De to blev gift i 1900, men de fik kun 13 år sammen, inden han døde i 1913. Sammen fik de sønnen Rudolf Broby-Johansen, den senere kendte forfatter og kunstpædagog. Efter mandens død rejste Anna til Sjælland, hvor hun blev husjomfru på en herregård. Den sorte kjole har uden tvivl været Annas fine kjole, som hun formentlig har brugt til kirke og højtidsdage, og til museets held, har hun, og senere familien, passet rigtig godt på den i mange år. Tanken er, at den skal udstilles på museet som en del af fortællingen om herregårdens ansatte.

Endelig erhvervede museet i 2016 et meget smukt skab – fremstillet og signeret af Mathias Ortmann, der var en af de fremmeste møbelsnedkere i Danmark i 1700-tallet. Skabet er udsmykket i rokokoen kurverede former og ornamentik, som var højeste mode i datidens Europa. Stilarten kom fra Frankrig, som i 1700-tallet var det toneangivende land. Ortmann havde i sine unge år besøgt Frankrig, og der er ingen tvivl om, at inspirationen til hans møbler kom derfra. Skabet, som nu står i herregårdens mest repræsentative rum, *Riddersalen*, kommer formentlig ikke fra Gammel Estrup, men der er ingen tvivl om, at man har haft lignende møbler af Mathias Ortmann på Gammel Estrup i 1700-tallet. I kildematerialet efter en af Gammel Estrups mest markante ejere, Jørgen greve Scheel (1718-86), der udover at være en af Danmarks største jordbesiddere også besad den fornemme titel "Overstaldmester" ved hoffet, kan vi se, at man har handlet med Ortmanns værksted i København. Jørgen Scheel var en mand med sans for alt det gode i livet. Han brugte formuer på selskabelighed, kunst, bøger, vin, bekostelige klædedragter og parykker og altså også kostbare møbler til sine herskabelige boliger. Desværre er Jørgen Scheels Ortmann møbler enten gået videre i arv, eller de er blevet solgt ved auktioner gennem tiden og er således forsvundet fra herregården. Men takket være støtte fra Skibsreder Carstens almennyttige Fond, blev det muligt for museet at kunne vise publikum et eksempel på disse kostbare møbler, som man vil forvente at støde på i adelige herskabshjem i 1700-tallet.

Bevaring og konservering

Museets bevaringsindsats hang i 2016 sammen med projektet *Familiens og privatlivets herregård* og de lokaler på anden sal, som projektet formidledes i. Alle fire rum blev restaureret og i tre af rummene blev rekonstruerede tapeter efter originalt forlæg sat op på lærreder, der er sat uden på de originale tapeter. Det betyder, at museets gæster nu kan opleve et helstøbt interiør, der ser ud, som det kunne have gjort, da der

endnu boede mennesker på herregården, men samtidig vil eftertiden nemt kunne pille de nye lærreder og rekonstruerede tapeter ned og føre rummet tilbage til det, det var før restaureringen.

Også på genstandssiden koncentrerede museets bevaringsindsats sig om projektet *Familiens og privatlivets herregård*. På museets magasin fandtes et meget fint gardin fra sidste del af 1800-tallet. Gardinet var fremstillet af tung ulddamask i et fantastisk mønster i en kraftig rød/brun farve, der var meget populær til dagligstuer i perioden. Gardinet var draperet, og bestod af to sidegardiner, der skulle hænge på hver sin side af vinduet, og tre mindre stykker, der hver for sig skulle draperes op i tre ”tunger”, der udgjorde den øverste del af gardinet over vinduet. Desværre havde gardinet en del skader dels fra sollys, som havde mørnet stoffet, dels fra skadedyr, der havde været i gardinet for mange år siden. Men heldigvis havde Museum Østjyllands dygtige konservatorer mod på opgaven, og de fik nænsomt repareret stoffet, hvor det var gået i stykker og samtidig skabt et stykke såkaldt ”offerstof” – et nyt stykke stof – der blev syet på gardinet på den side, der kom til at vende ud mod solen for at beskytte det originale stof. Således lykkedes det at få det originale gardin fra Gammel Estrup på plads i *Dagligstuen*, hvor det formentlig også hang, da der stadig boede et herskab på herregården. Gardinet er meget centralt for fortællingen i *Dagligstuen*. Stuen var ramme om familiens og særlig kvindernes liv, som dem, der varetog familiens følelsesliv. Indretningen af stuen skulle afspejle denne funktion ved at udstråle hygge, intimitet og feminin smag. Det gennemførte man ved at indrette rummet med tæpper på gulvet, magelige møbler, som gjorde, at man ikke længere behøvedes at sidde stift på stolen. Møblerne blev anbragt i små grupper ude på gulvet, således at man kunne sidde rundt omkring og konversere. Man brugte i det hele taget masser af tekstiler, og frem for alt indrettede man sig med tunge, draperede og klunkebesatte gardiner og portierer, der skærmede familien mod verden udenfor. *Dagligstuens* gardiner var derfor afgørende for rummets udtryk og forståelsen af dets funktion, og det var derfor en stor glæde, at det lykkedes at udstille det gamle, originale gardin. I sidste del af 1800-tallet dikterede moden, at alle rummets elementer – tapeter, møbeltekstiler, tæpper og gardiner – så vidt muligt blev holdt i samme farvenuance, og netop her, kunne husets frue sætte sit personlige præg på rummet, som ellers sædvanligvis blev indrettet efter en nøje fastlagt skabelon. Vi valgte derfor at lade gardinets rød/brune farve være toneangivende for farven i resten af rummet. Således blev det velourtapet, der blev fremstillet til *Dagligstuen* efter originalt forlæg fra Gammel Estrup, lavet i samme røde farve som gardinet. Det samme gjorde tekstilerne til møblerne og grundfarven i de tæpper, der ligeledes blev fremstillet til rummet efter originalt forlæg fra sidste del af 1800-tallet.

I indretningen af herskabets private soveværelse blev omdrejningspunktet en stor, herskabelig dobbeltseng, som oprindeligt stammer fra herregården Rathlousdal ved Odder. For en del år siden lykkedes det museet at erhverve sengen, og den har siden stået på magasin. Nu skulle den igen komme til ære og værdighed og vises frem for museets gæster. Imidlertid havde sengen, inden den kom til Gammel Estrup, levet en omskiftelig tilværelse, hvor den var blevet solgt og transporteret rundt en del gange. Derfor trængte den til en kærlig hånd, før den var klar til udstilling. Kunstkonserveringen blev derfor tilkaldt for at restaurere og konservere de meget smukke malerier, der er på sengen. Det er nemlig ikke en hvilken som helst seng. De smukke malerier på sengen er malet af den anerkendte maler, Elisabeth Jerichau Baumann, der blandt andet også portrætterede flere af Christian 9's børn. Baumanns datter, Sophie, blev gift med Rathlousdals ejer, Emil von Holstein-Rathlou, i 1878. I den anledning forærede Elisabeth Jerichau Baumann parret sengen som en bryllupsgave. Hun udsmykkede den med vedbenranker, valmuer, flyvende engle og ikke mindst dekorerede hun endegavlen med portrætter af brudeparret – afbilledet som havmand og havfrue. Det var blandt andet disse enestående malerier, der trængte til restaurering og konservering. Resultatet blev meget smukt, og den store, tunge seng er i dag centrum i herskabets soveværelse på anden sal.

Personale, netværk og bestyrelse.

I 2016 blev museets personalestab midlertidigt udvidet med en britisk gæsteforsker fra University of York. Det var arkæologen og herregårdseksperter Jonathan Finch, som indgik i museets team med stor entusiasme og masser af ny energi og viden. Hans besøg – som i øvrigt følges op af endnu et besøg i foråret 2017 – er udtryk for, at museet i disse år oplever en spændende udvikling i de internationale samarbejder med museer og forskningsinstitutioner fra en række andre europæiske lande. Selvom Gammel Estrup ligger langt fra de større byer og universiteterne, er det alligevel lykkedes at skabe et interessant og innovativt miljø på Djursland, som nu også er kommet på det internationale landkort. Forskerbesøget indebar blandt andet det indledende arbejde på en EU-ansøgning, der skal indsendes den 10. januar 2017.

Årets modtager af Birte og Peter Jensens legat blev Tina Siggard. Hendes arbejde består af et bredt spektrum af forskellige serviceopgaver. Hun passer for eksempel personalestuen og sørger for, at der altid er pænt og ryddeligt der, uanset hvor efterladende resten af staben har været med aviser, tomme kaffekrus og madpapir. Også vask af museets daglige vasketøj fra udstillingsområdet eller herregårdskøkkenet tager hun sig af, ligesom hun vasker og stryger de dragter, som bliver brugt i den levende formidling. På museet er det altid muligt at høre, når Tina er kommet, for med sin glade og smittende latter får hun hurtigt sat gang i hele huset, og hun er som person et rigtig godt og venligt menneske, som det er en fornøjelse at have på en travl arbejdsplads. Med uddelingen af årets legat til fortjenstfulde medarbejdere på Gammel Estrup, i Den Gamle By og hos Firma Carl Christensen sluttede samtidig en æra på 10 år, hvor dette legat hvert år har spredt glæde og taknemmelighed hos medarbejdere på de tre arbejdspladser.

I juli måned havde unge fra den praktiske grunduddannelse (PGU) i Hornslet indrettet en café i *Orangerierne* i haven. Arbejdet med caféen hjalp de unge med at udvikle personlige, faglige og sociale kompetencer, så de blev bedre rustet til en fremtid på arbejdsmarkedet. Museet fik gennem dette samarbejde mulighed for at tage del i samfundets sociale ansvar og leve op til ønsket om at være et sted for alle – ikke mindst udsatte børn og unge. Museet har nemlig gennem de senere år haft stor succes med praktiske læringsforløb for børn og unge med vanskeligheder. Det er herregårdens autentiske rum, natur og udearealer, der har dannet basis for dette arbejde og vist sig ideelt for arbejdet med netop den gruppe unge. Caféen var åben hele sommeren, og museets gæster fik stor glæde af den, eftersom de kunne forsyne sig med hjemmelavede sandwich, øl og vand, hvis de ikke havde husket at få madpakken med hjemmefra.

I løbet af året havde flere løstansatte, praktikanter og folk i forskellige puljeordninger deres gang i huset. Blandt disse skal nævnes Simone Waldau Hansen, Jeanette Østerlund Bamford og Sofie Bach Hansen, der allerede først på året blev tilknyttet formidlingsafdelingen og derfor med rette kan høste æren for mange af de ferieaktiviteter og særarrangementer foråret og sommeren bød på. Hen over sommeren og efteråret var også Anders Sinding, Nana Legh-Smith og Kit Tønnersen blandt de medarbejdere i formidlingsafdelingen, som med ildhu og entusiasme stod for museets aktiviteter, særarrangementer og personlige formidling. Stor ros til alle, da det ellers ikke ville have været muligt at gennemføre det stadigt voksende antal aktiviteter og udadvendte publikumsarrangementer og -kontakt, som er museets varemærke.

I 2016 kunne museet fejre, at det var 10 år siden, det netværk af frivillige, som bakker op om museets mange aktiviteter, blev etableret. Siden den spæde start i 2006 har netværket vokset sig levedygtigt og helt uundværligt for de mange aktiviteter, som museet over årene har udviklet og programsat til glæde for museets besøgende og øvrige brugere. Netværket er i dag organiseret i forskellige undergrupper som for eksempel *sygruppen*, der syr dragter, gardiner og andet tekstil til museet, og *blomstergruppen*, der arrangerer og passer museets blomsterdekorationer og øvrige udsmykning – herunder ikke mindst i juletiden, hvor hele herregården er pyntet op til jul efter de bedste, overdådige engelske forbilleder fra forrige århundredeskifte. En anden gruppe frivillige passer museets urtehave og sørger således for, at der både er masser af spændende grønt at se på, når publikum går i haven, og samtidig er frugt og grønt til de kager, retter og fornødenheder, som fremstilles i *Herregårdskøkkenet*, og en gruppe frivillige bemander og passer

det lille *Skovarbejderhus, Mikkelsdal*, som findes i skovstykket *Lunden* på den anden side af hovedvej 16, lige over for herregården. Hertil kommer de mange aktive frivillige, som yder en enestående indsats med at servicere publikum i forbindelse med arrangementer og receptioner samt de mange frivillige, som fungerer som brandvagter i forbindelse med efterårets og julens mange aktiviteter. Endelig er der også den uundværlige *køkkengruppe*, som bemander *Herregårdskøkkenet* i alle ferieperioder og sørger for, at her er både varmt, hyggeligt og fyldt op med masser af kager og lækkerier, som får tænderne til at løbe i vand hos enhver af de besøgende. Museet skylder disse fantastiske mennesker en stor tak for den enestående indsats, som de over årene har ydet museet, og jubilæet blev derfor fejret med, at de 175 medlemmer blev inviteret til den nærliggende herregård *Løvenholm*, hvor de blev budt på omvisning, sandwich og hjemmebagt kage. Arrangementet for netværket var kommet i stand takket være *Løvenholm Fonden*, som velvilligt havde støttet ideen. Og museet har naturligvis fortsat plads til nye engagerede mennesker, som har tid og lyst til at være en del af dette team af kompetente frivillige, der hjælper med at bevare og formidle Gammel Estrup for offentligheden!

Herregårdens smukke kulturmiljø – karpedamme, alleer, barokhave, staudebede og æblehave – er resultatet af flere hænders dygtige arbejde. Det store læs med at slå græs, trimme havegange, rive blade sammen, levere brænde og lignende stod *Haveholdet* for. Det er en gruppe af brugere, som under ledelse af pædagoger og gartnere, bidrager til områdets daglige forskønnelse – og samtidig betyder deres tilstedeværelse på udearealerne, at der altid er liv på området, så de besøgende får et indtryk af den travlhed, der hersker alle vegne, når så store arealer skal passes. Staudehaven med de mange smukke blomster er under Bente Mortensens kyndige hænder, og det kan ses, at det er en person med viden om og interesse for opgaven, som passer og plejer de smukke, sarte vækster. Linde-, taks- og bøgehække klippes af Anlægsgartnerfirmaet Torben Jensen A/S, mens det helt overordnede ansvar for havens pasning, pleje og udvikling ligger hos landskabsarkitekt Kirsten Lund-Andersen fra Raadvad. Med så mange kompetente og dygtige mennesker på opgaven er der ikke noget at sige til, at det hele tog sig så godt ud i 2016!

Vigtigt for museets daglige funktion, fremtidige udvikling og vækst har i 2016 fortsat været museets bestyrelse og gruppen af personale med fast tilknytning til stedet. Bestyrelsen bestod af 11 personer, som mødtes to gange i løbet af året, henholdsvis forår og efterår. Den mere direkte og ”daglige” kontakt foregik som de øvrige år først og fremmest via museets bestyrelsesformand, Bent Hansen. Dernæst gennem forretningsudvalget, der bestod af 5 personer, og hvor næstformand er Peter Gæmelke. I forskningscenteret, Dansk Center for Herregårdsforskning, udklækkede medarbejderne dagligt nye ideer, ligesom der løbende blev skabt ny viden og nye informationer her, hvorfor man kan roligt sige, at centeret fortsat fungerer som museets udviklingsafdeling. På baggrund af dette basisarbejde løste museets øvrige ansatte de lovmæssige forpligtelser, der påhviler museet; indsamling, bevaring, registrering og formidling. Det var arbejdet med disse fem ”søjler”, der dannede basis for museets daglige arbejde, og de ansatte, der løste disse opgaver året igennem, var derfor helt uundværlige for stedet. Netop, fordi disse dedikerede mennesker ydede deres absolut bedste både over for publikum ud ad til og med det forberedende arbejde i kulissen, blev også 2016 et succesrigt år for museet.

Til slut.

Den sidste del af året blev uhyre intens og nervepirrende for alle på museet. Første del blev indledt, da Norddjurs Kommune bebudede en besparelse af sit tilskud til museet. Heldigvis lykkedes det at få de lokale politikere i tale gennem en indsigelse, som museet indsendte, og til alles usigelige glæde blev besparelsen på denne baggrund taget af bordet. Dernæst stod det midlertidige tilskud, som museet har oppebåret gennem de seneste 8 år til herregårdens fortsatte vedligeholdelse, til at falde bort – og desværre også uden umiddelbar udsigt til forlængelse. Dette tilskud var i sin tid blevet givet som en anerkendelse af de mange penge, som museet selv har skaffet til istandsættelse og restaurering af herregården og i erkendelse af, at fonde og

sponsorer jo ikke giver til løbende drift, som vedligeholdelse traditionelt kategoriseres som. Modsat mange andre museer har Gammel Estrup – Herregårdsmuseet til huse i en fredet og bevaringsværdig bygning – ja, man kan ligefrem sige, at bygningen er museets største genstand. Det stiller store krav både til vedligeholdelsen, da det er et meget stort bygningsværk med flere forskellige elementer af håndværk fordelt på mange rum, vinduer, trapper, tag og fag, til de løsninger, der vælges, da de oftest ikke er de billigste, fordi man skal følge reglerne for istandsættelse af fredede bygninger. Hertil kommer, at de mange besøgende, der heldigvis årligt gæster museet, også betyder et betragteligt slid på stedet, som det igen kræver ekstra vedligeholdelse at passe. Da den midlertidige bevilling endvidere udgjorde en fjerdedel af museets samlede offentlige tilskud fra staten, var det en yderst alvorlig situation. Takket være massiv politisk opbakning lykkedes det i ellefte time at sikre de næste fire år på Finansloven! Det var virkelig en ”julegave”, som betød utroligt meget for museet, der i forvejen ligger lavt målt i forhold til sammenlignelige museer. Med bevillingen fik museet mulighed for at fortsætte og udvikle den aktive og opsøgende kurs, der har ligget til grund for det daglige arbejde gennem de seneste 16 år – at fastholde åbningstiderne, arbejde for at øge besøgstallet med nyskabende og vedkommende formidling og opretholde et forskningsniveau af international klasse. Hertil kommer, at museet nu kan fortsætte de gode takter med den helt nødvendige opgave at vedligeholde selv herregården – den største og vigtigste genstand!

Og så netop som vi troede, at nu kunne det bare ikke blive bedre, fik museet en ekstra bevilling fra CAC Fonden. Donationen fra C.A.C. Fonden betød, at museet i det nye år kunne se frem til at fortælle et særligt kapitel i herregårdens historie – nemlig om deres mange europæiske forbindelser. Gennem en særudstilling med titlen *På sporet af Europa* har museet nu fået mulighed for at vise, hvordan herregårdene tidligere var de fokuspunkter, hvorigennem nye påvirkninger, modetendenser, politik og videnskab fra resten af Europa strømmede og blev spredt til andre samfundsgrupper. Gennem dannelsesrejser stiftede adelen nemlig bekendtskab med alt det nye og var samtidig selv med til at sørge for at nye danske landvindinger blev spredt til andre lande og familier. På Gammel Estrup afspejler for eksempel møbler, håndværksteknikker og malestil en fælleseuropæisk stil og tankegods. Museet vil i hele 2017 have fokus på herregårdens europæiske forbindelser som en del af kulturbyåret, og ud over særudstillingen *På sporet af Europa* og 1700-talsfestivalen i sommerperioden afholder museet og Dansk Center for Herregårdsforskning også en europæisk herregårdskonference i september 2017.

Regnskab 2016

Tkr.

Indtægter

Offentlige tilskud	3.772
Private fonde mv.	11.164
Egne indtægter	2.225
	<hr/>
	17.161
Heraf overført til bundne projekter	-4.047
Årets indtægter i alt	13.114

Omkostninger

Forskning, formidling, indsamling, bevaring og registrering	7.907
Øvrige omkostninger	5.164
	<hr/>
Omkostninger i alt	13.071

Resultat før renter	43
Renteindtægter	11
Årets resultat*	54

* Resultatet fordeler sig med et bundet disponeret beløb på tkr. 124 samt disponeret anvendt beløb på tkr. 93.

Resultat 2016 er dermed tkr. 23.